

Mesélnek a csillagok

Nyári estéken sokszor elgyönyörködünk a csillagos égben. A fényes aranyszegekkel kivert fekete kristálykupola sok gyönyörűséget tud nyújtani mindenkinek. A csillagász képzelete átrepül a sok ezer és millió fényévnnyi távolságon és közélről lesi meg a csillagok születését, a cefeidák lüktetését, a kettőscsillagok páros táncát. A klasszika-filológus viszont leolvassa az égről csaknem az egész görög-római mitológiát. Ott látható a csillagképek között az egész *Pers*

eus -
mondakör összes szereplőivel; ott van az

Argonauták

hajója, akik az aranygyapjút akarták megszerezni; ott vannak a sokezer éves Állatkör tagjai:

Kos, Bika stb. De megtaláljuk az égen az olimpuszi isteneket is,

Jupiterrel

az élükön. Sokezer évvel ezelőtt a görög ember képzelete így osztotta be a csillagokat, s ezt a beosztást a görög műveltséggel együtt átvették az összes művelt nemzetek sőt – tájékozódási célokra – a tudományos csillagászat is.

A magyar ember is mindig szeretett a csillagokban gyönyörködni, főként a pásztorember. Aki foglalkozása következtében sokat éjszakázott a szabad ég alatt és esti pihenőkor, pásztortűznél a csillagokból olvasta ki az órát, évszakot, időjósást, azokban találta mulatságát.

Természetes, hogy az őshazában élő magyar pásztor mitsem tudott a görög mitológiáról s a csillagképeket a maga módja szerint nevezte el. Mindenekelőtt feltűnt neki az eget kettészelő, sejtelmes fényű, széles *Országút*: nyilván nem más, mint a *Tündérek útja*; nyári éjjeleken azon sétálnak fel és alá, a

Tündérek fordulójánál

visszafordulnak, sőt egy helyen táncra is kerekednek.

Ott van az égen az Öregisten szekere is; olyan görbe a rúdja, mint ama *Zoltán* fejedelem idejében élt híres táltos:

Göncöl

egykori szekérének, ezért így is nevezik. Az öregisten hajtott vele végig az ég Országútján.

Rúdja mellett semmiféle igásmarhát nem látni, mégis megy: ezért mondják, hogy «ökör nélkül csak a Göncöl szekere fordul». Megfordul az mindennap a

Göncöl térítője

vagy más néven

Bába motollája

azaz a

Mesélnek a csillagok

Írta: C. Králik Vilma

2022. szeptember 20. kedd, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 17:20

Fúrú
körül.

Mondják azt is, hogy *Konrád* (népiesen Güntzel azaz Göncöl) császár most a szekér kocsisa és *Lehel* vezért viszi rajta az égen körbe. Azóta van ez így, mióta a vezér a császárt híres kürtjével agyonsújtotta, s így annak szolgálnia kell őt a Másvilágon. Úgy látszik, Konrád császár büszke erre a hivatalára, mert a rátarti emberre azt mondja a magyar paraszt, hogy «oly kevély, mintha ő hajtaná a Göncöl szekerét».

Lehel kürtje

is ott van valahol a csillagok között, de hogy hol, azt már a hálátlan utódok elfelejtették.

Az Országúton vágatott fel vitézeivel együtt Csaba királyfi a mennyekbe, s azon jött el már háromszor megsegíteni a székelyeket a harcban és el fog jönni máskor is, ha nagy veszélyben igaz szívvel, ősi hittel segítségül hívják. Ott őrködik Erdély felett a *Székelyek csillaga* és lobogásával hírül adja a királyfinak, ha baj van. – Ezért nevezik az Országutat

Hadak útjának

vagy

Csaba útjának

is.

Megláthatjuk az égen annak a *Szarvasnak a nyomdokát*, amely *Hunort* és *Magyart* az őshazából kivezette. Azóta is itt ragyog felettünk biztatóan, nyugodt fénnyel a

Magyarok csillaga

. S ha a

Vérszemű csillag

, a

Hadakozó

, háborút jelez, attól sem ijed meg a magyar, hiszen előtte vonul az égi hadsereg elől a

Vezér

, a

Zászlós

, utána a

Három hadnagy

, legvégül pedig a

Sereghajtó.

A bűvös *Hetevény* csillag vagy *Fiastyúk* igazítja útba azt a szegény földi leányt, aki, a mese szerint, tündér kedvesét keresni ment az égbe. Ugyancsak ő vezeti

Mesélnek a csillagok

Írta: C. Králik Vilma

2022. szeptember 20. kedd, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 17:20

Kampó

táltost

Mátyás király

elveszett

holdas lova

nyomára. Minden évben Luca-napkor, ha beharangoznak hajnali misére, lefut az égről a

Fiastyúk

a Kaszás csillaggal együtt és csak június 24-én tűnik fel ismét; ekkor a kecskeméti gazdák hajnalig virrasztanak a

szent iváni tűz

mellett, hogy megláthassák. S örülnek, ha megpillantják, mert ez jó termést, bő aratást jelent.

Nyár derekán látszik a *Kilenc csillag*; ott van a *Vérre versengő csillag* közelében. Ősz elején tűnik fel az ég alján a

Fé

nyes csillag

. Téli estéken látható a csodálatosan ragyogó

Árvaleány

pillantása, míg a koratavaszi estéken a

Kikelethírmondót

látjuk ragyogni a fejünk felett.

Az ősmagyar istenasszony emlékét őrzi a *Nagyboldogasszony csillaga*, más néven *Nagyboldogasszony motollája*

. Ezt a Boldogasszonyt látta ülni a fogyó hold szarván is a magyar paraszt. Szent István királyunk korában letűnt a táltosok és tündérek világa s helyüket a szentek és angyalok foglalták el mind a földön, mind az égen. Nagyboldogasszonyt Szűz Máriával, ölében tartott kis gyermekét Jézussal azonosították. Nagyboldogasszony csillagából

Krisztus szekere

lett és most az annak idején csodálatosan megszorított öt árpakenyér és hét hal morzsalékaival van megrakva.

Közelében van a *Paradicsomkert*, mellette a *Szentkút*, átellenben pedig a félkör alakú *Rózsáskert*

. Ez utóbbi csillagkép egyébként igen népszerű lehetett, mert többféle neve is van:

Koszorúnak

is mondják, mivelhogy ez volna Szűz Mária eljegyzési koszorúja, amelyet Szent Józseftől kapott; de ezen kívül

Apostolcsillagnak

vagy

Krisztus urunk csillagának

is nevezik: a legfényesebb csillag maga Krisztus, körülötte ül a kerek asztal körül a 12 apostol.

A *Zászlótartó csillagot* a hadnagyaival és a Sereghajtóval együtt *Köröszt csillagnak* nevezték el; közelében van a

Kis köröszt

. Van az égen egy

Püspök-pálca

is, másik neve

Szent Ilona pálcája

.

Péter vagy Jákob botjának

is hívják, némely vidéken pedig ugyanezen csillagzat három csillagát a

Háromkirályoknak

nevezték el.

A Teliholdban *Szent Dávid* táncol *Szent Cicellével*, körülöttük meg angyalok lejtének. *Szent Dávid*

tánc közben hegedül is; néha megesik, hogy lepattan egy húr a hegedűjéről és kivágja a szemét annak, aki éppen oda bámészkodott, az ilyen persze megvakul, s akkor aztán igazán el lehet mondani róla, hogy «behegedült neki Szent Dávid». Ezért nem jó a Teliholdba bámulni.

A *Hadak útján* Jézus Krisztus sétált végig (azért is az ő útja most az) és séta közben találkozott a *Részeg emberrel*, aki a *Kocsmából* jött ki éppen. Jézus a részegét messzire elkerülte, látszik is az

Országúton

az elágazás. Szent Péter, aki Jézust kísérte, csodálkozott ezen, mert előzőleg egy nyüves kutya feküdt az úton, ezt Péter elkerülte, Jézus ellenben nem. Mikor Péter szóvá tette a dolgot, Jézus ezt mondta neki: «Lásd Péter, az a nyüves kutya nem árt senkinek, de a részeg ember rosszabb a nyüves kutyánál, mert mindenkibe beléköt».

Jézus útján szokta egyébként *Illés próféta* tüzes szekeren a megholtakat a Másvilágra szállítani: a jókat a Mennyégbe, a rosszakat pedig az út másik ágán a Pokolba.

Idővel a magyar nép zöme áttért a földművelésre, s csak egy része maradt meg az ősi pásztorkodás és halászat mellett. A földműves virradatkor kel, napszálltakor nyugodni tér: nincs sok ideje a csillagokat nézegetni. Nem így a pásztor, meg a halász! A halász éjjel veti ki a hálót,

Mesélnek a csillagok

Írta: C. Králik Vilma

2022. szeptember 20. kedd, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 17:20

a pásztor éjjel is vigyázza a hajnalig legelésző jószágot: közben ráér az eget is nézegetni. Az ilyen várostól, templomtól, paptól távol élő emberektől azonban nem kívánhatjuk, hogy mindig csak a szentekkel foglalkozzanak s így nem csodálható, hogy a vallás alakjait nem találjuk meg minden vidék csillagos egén. E helyett a mindennapi pásztor- és halászélet ismert személyeiről és tárgyairól nevezték el a csillagképeket.

Ott találjuk az égen a *Halászcsillagokat*. A négy halász után megy a *Részeges* vagy *Pálinkás asszony*,
azonban hiába jár utánuk, soha utol nem éri őket. Pedig sietős lenne az útja, mert a *Fisér*,
a halkereskedő, küldte őt a halászok után, hogy vigyen nekik egy kis pálinkát, attól majd jó kedvük kerekedik, és több ráadást adnak a halra, mint máskor. Jön a *Fisér* is, két ló húzza a kocsiját, a négy kerék közt, a hintó ölében ott ül a kövér *Fisér*. A halászok mellett ott van a *Háló*,
ennek közelében a *Sellő*
leselkedik.

Látunk az égen két *Bojtárt* is, a bojtárok mellől hogy maradhatnának el a *Szamárkák*? És az *Ebecske*
? A szamárkák a Jászoly mellett vannak éppen. A bojtárok a *Gödölyéket*
őrzik.

Van az égen egy *Tévelygő juhász* is. Ez legeltetés közben elaludt az Erdőben s mikor felébredt, azt veszi észre, hogy sehol sincsenek a birkái. Elpanaszolja a dolgot az éppen arra járó Szent Péternek, aki azt mondja neki, hogy az *Országút*
on
keresse a birkáit. Néhány *Birka*
csakugyan ott szalad az Országút hajlásában, de a szegény juhász még ezeket sem tudja utolérni.

A *Kaszás csillag* széles rendet vág az égen, utána viszi az ebédet egy szilkében a *Szilke-hor*
dó, más
néven *Sánta Kata*
, azért sánta, mert belépett egyszer a Kaszás elejtett kaszájába. A lekaszált «életet» a

Szérűre

hordják. De ott leselkedik a közelben a

Cigány

, aki a

Szekeére

gyorsan feldobált egy csomó szalmát és el akarja lopni. A

Csősz

azonban meglátta és rákiáltott, erre a cigány ijedtében olyan gyorsan hajtott, hogy a lopott szalma jórészét elpotyogtatta az égen végig.

Ahol ennyi ember van, ott többnyire akad egy koldus is. A *Sánta kódu*s a *Talyigájával* ott igyekszik a felesége, a

Szépasszony

után, de ez nem várja meg a szegény sántát, hanem elszalad előle. A

*Kódu*s talyigáját

néhol

Törökországi Göncöl szekérének

vagy egyszerűen csak

Törökszekérnek

is hívják.

A *Göncöl* vagy mint népiesen mondják: *Döncöl* szekere nagyon erősen foglalkoztatta a magyar nép képzeletét. Eddig már két róla szóló mondáról emlékeztünk meg, de több is van. A legismertebb elképzelés manapság a rúd három csillagában három ökröt lát: ezek húzzák a szekeret. A középső mellett megy a *Kisbéres*

vagy

Hüvelyk Pici

, ő hajtja az ökröket és közben egyre ugrál fel a középsőre, de mindig visszaesik; mikor egyszer majd rajt' marad, akkor lesz a világvége. Egy másik monda szerint a

Göncöl szekérén

viszi

Illés

és

Jónás próféta

az Isten nyilait: «Illés húzza, Jónás meg tolja a szekeret, oszt' úgy dörögnek». Tehát a mennydörgés a szekér robogása volna. Illés van megbízva azzal, hogy «lőjje le a rossz embereket» az Isten nyilaival.

A békés pásztorok képzeletében új nevet kapott az egykor egész hadsereget jelentő Cygnus is: a *Vezérből Nászvezető* lett, utána megy a *Vőfélycsillag* az egész násznéppel, utoljára

marad a

Sereghajtó.

Megható monda fűződik a *Két árva* csillaghoz. «Egyszer egy gyerekek meg egy leány elmaradtak az apjuktól meg az anyjuktól, eltévelyedtek erdőn, mezőn. Az emberek nem fogadták be őket, nem adtak nekik enni, hát az Úristen felvitte őket az égbe, hogy az emberek lássák, hogy az árván segíteni kell».

Az ég legfeltűnőbb csillaga természetesen a Venus. Van is neki annyi neve, hogy alig lehet számon tartani. Legelterjedtebb és legtermészetesebb neve: *Vacsoracsillag*, erre esti csillagi minőségében szolgált rá. Valószínűleg ugyanezen minőségében kapta a

Szerelem csillaga

nevet is.

Szarvaslegeltető

csillagnak is mondják, mert amikor este feljön, akkor indulnak a szarvasok legelni, ki a földekre.

Mint hajnalcsillagot

Ökörkereső

vagy

Pásztorserkentő

csillagnak is nevezik, no nem azért, mintha szokása lenne az ökröket összekeresgélteni, hanem mert mire felkél, addigra az ökör megelégteli a legelést és elfekszik : lehet menni keresni. Az

Ökörvezető csillag

sem az ökröket, hanem a – betyárokat vezeti : a szegénylegény, ha ökröt lopott a pusztában, eszerint a csillag szerint tájékozódik, hogy merre hajtsa, merre vezesse. S ha, mielőtt lopni indult, feltekintett a

Bujdosók lámpására

és felsóhajtott: «Isten segíts!», biztos lehetett benne, hogy nem fogják el a pandúrok. Ezekről pedig jó félni, mert annyi van belőlük, hogy még az égbe is jutott egy Határjáró.

Sötét, holdnélküli éjjel szépen látszik az *Aranyhajú csillag*, más néven *Tatárjárásnak* is mondják; talán azért, merthogy olyan zilált kinézése van. Némelyek viszont egy ma már elfelejtett mondái hős nevét keresik az elnevezés mögött. Melyik magyarázat a helyes, ki tudja? Ma már nem lehet eldönteni. Mint ahogy azt sem tudjuk kikutatni, hogy ki lehetett az az

Árva Dorka

, akinek a «szerencséje» szintén ott ragyog a többi csillagkép között.

A csillagjóslás a magyar nép közt sohasem volt elterjedve. Azt az egész világon általános hiedelmet, hogy az üstökös háborút és dögvést jelent, – átvették ugyan, azonban a többi csillagnak efféle sorsdöntő befolyást nem tulajdonítottak. Ha vannak is csillagokkal kapcsolatos

jóslataink, azok többnyire a termés minőségére, illetve mennyiségére vonatkoznak s valami természettudományi alapjuk is szokott lenni. A *Fiastyúk* és a *Kaszás Szent Iván*-napi feltűnéséhez fűződő jóslatot már említettük. Ennek alapja az, hogy felhős, párás időben ezeket a hajnalban kelő, tehát alacsonyan, a láthatár közelében álló csillagképeket nem lehet meglátni: ehhez száraz, tiszta levegő kell. Július végén épp ilyen száraz időjárásra van szükség, hogy a gabona beérhessen. Ha ilyen az idő, – tehát a *Fiastyúkot* meg lehet látni, – úgy tényleg valószínű a jó aratás.

Hasonló hiedelem: «Ha karácsony éjszakáján sok csillag van az égen, (azaz száraz a levegő), akkó jó termés lesz, mög jószág is lesz.» Ennek valószínűleg statisztikai alapja van, csakúgy, mint az ismeretes gyertyaszentelői medve-mondának s ez is nyilván az időjárás periódusaival függ össze.

A tiszai halászok szerint addig kell a halásznak halat fogni, míg a *Halászcsillag* fenn van az égen, mert ha az lement, akkor aztán már halászhat, de hiába. Ez a csillagkép az őszi hónapokban hajnal felé nyugszik, minél inkább közeledik a tél, annál korábban. S az éjjeli halászatot bizony hajnalhasadás előtt be kell fejezni, mert később már nem várhatnak sikert a halászok.

Kevésbé megalapozott az a szőregi jóslat, mely szerint, «ha a csillag sűrűn hull, szél lesz». Még inkább rontja ennek hitelét az, hogy más vidéken ugyanebből esőre következtetnek. Mitológiai eredetre vall a szegediek felfogása, mely szerint: «Ha az embőr csillaga leesik, mög köll neki halni». A szőregiek szerint, ha egy csillag «leszalad, leesik», – azaz a láthatárig húzódik az útja: akkor meghal valaki; ha csak «mögyszalad», (azaz még látjuk a hullócsillag eltűnési helyét), akkor kiszabadul egy lélek a tisztítóútból.

A régi magyar csillagmondák és ezzel együtt, sajnos, a csillagnevek is lassan feledésbe mennek. Ennek az az oka, hogy az egyre jobban nemzetközivé váló csillagászat az egyes csillagképekre a régi görög-római elnevezéseket fogadta el. Nem kívánhatjuk, hogy csillagászaink tudományos közleményeikben a magyar neveket használják. De a mindennapi életben, a csillagászatkedvelők körében bizony bátran használhatnánk ezek közül nem egyet: már csak azért is, hogy eszünkbe jusson népünk régi mesekincse és kultúrája.

Mesélnek a csillagok

Írta: C. Králik Vilma

2022. szeptember 20. kedd, 00:00 - Módosítás: 2023. január 23. hétfő, 17:20

Felhasznált irodalom:

Ipolyi: Magyar mithologia

Kálmány: Csillagok nyelvahagyományainkban

Lugossy: Ósmagyar csillagisme.

Forrás: Búvár II. évfolyam 9. szám. 1936. 628-632.